

VIDUTINIŠKAI IR ŽYMIAI SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ BENDRAVIMO GEBĖJIMŲ UGDYMAS ALTERNATYVIAJA KOMUNIKACIJA

Aniceta Garšvienė, Viktorija Neverdauskaitė

Šiaulių universitetas, Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas

Ivadas

Tyrimo problema ir jos aktualumas. Nėra abejonių, kad vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų poreikio bendrauti skatinimas, atitinkamų gebėjimų ugdymas, mokymas naudotis jiems prieinamomis bendravimo priemonėmis – svarbus jų socializacijos veiksnys ir vienas iš sudėtingiausių specialiojo ugdymo uždavinių. Įprasta teigti, kad didelių ugdymosi poreikių turintiems vaikams tinka taikyti metodus, atitinkančius elementarias suvokimo galimybes. Konstatuota, kad tikslingai organizuotos pedagoginės sąveikos metu šie vaikai pratinasi įvaldyti verbalines ir neverbalines bendravimo priemones, laikytis elementarių taisyklių. (Garšvienė, 1996).

I. Kaffemanienės, D. Čegyčės (2006) teigimu, esminis vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų ugdymo komponentas – intensyviųjų bendravimo gebėjimų ugdymas.

Tiriamos problemos aktualumą, šiuo metu, kai vis garsiau kalbama apie neįgaliųjų integraciją, nusako būtinumas sukaupti kuo daugiau informacijos ir žinių apie vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto žmonių komunikavimo priemones ir būdus. Neįgaliesiems (žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto žmonėms) integruotis į visuomenę, visų pirma, labai dažnai sunku dėl greta protinio atsilikimo esančių kitų sutrikimų – vaikų kalbos ir komunikacijos trūkumai labai pastebimi. Be to, visuomenė dažniau stengiasi padėti palengvinti tik fizinę negalę, nepaisydama, kad neįgaliam žmogui būtinas bent elementarus bendravimas. Tačiau kol kas stokojama informacijos apie būdus ir priemones (alternatyviąją komunikaciją), kuriomis bendrauja nekalbant, intelekto sutrikimą turintis žmogus.

Tyrimo tikslas. Atskleisti nekalbančių žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto ugdytinių alternatyviosios komunikacijos tikslus, priemones, kontekstą.

Uždaviniai:

1. Ištirti, kurias alternatyviosios komunikacijos priemones, ugdydami žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikus, taiko specialieji pedagogai, logopedai.
2. Išsiaiškinti problemas, su kuriomis susiduria specialistai, mokydami vaikus alternatyviosios komunikacijos.

3. Nustatyti nekalbantiems vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikams priimtinausius alternatyvaus komunikavimo būdus.

Tyrimo dalyviai. Apklausoje dalyvavo 14 logopedų, dirbančių specialiosiose mokyklose, specializuotame lopšelyje-darželyje ir pensionate (Ventos pensionate, Panevėžio, Vilniaus Šilo, Raseinių, Kelmės, Linkuvos, Šiaulių J. Laužiko, Telšių, Mažeikių specialiosiose mokyklose ir Mažeikių lopšelyje darželyje „Bitutė“). Logopedų darbo stažas, dirbant su žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikais, vidutiniškai ~ 8 metai. Apklaustieji logopedai iš viso ugdo 97 žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinius.

Apklausoje dalyvavusių specialiųjų pedagogų (16) patirtis, ugdant žymiai ir vidutiniškai sutrikusios intelekto vaikus, ~6 metai. Jie dirba aukščiau išvardytose specialiosiose mokyklose ir pensionate.

Tyrimas vykdytas nuo 2007 metų lapkričio 19 d. iki 2007 metų gruodžio 21 d.

Tyrimo metodika. Taikyta anketinė apklausa, pokalbis. Buvo paruošti du anketų tipai – logopedams, dirbantiems su žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikais, ir lavinamųjų klasių specialistams pedagogams. Anketą logopedams sudarė 17 klausimų – iš jų 2 uždaro, 3 atviro tipo ir 15 kombinuotų klausimų, kurie suteikė galimybę pasirinkti atsakymą iš duotųjų arba parašyti savo. Specialistams pedagogams skirtoje anketoje buvo 11 klausimų – 2 uždaro, 1 atviro tipo ir 8 kombinuoti klausimai. Tiek specialiųjų pedagogų, tiek logopedų anketose klausimai pateikti blokais: 1) alternatyvaus komunikavimo būdai, taikomi ugdymo procese; 2) alternatyvaus komunikavimo ypatumai; 3) problemos, su kuriomis susiduria specialistai, taikydami alternatyvias komunikavimo priemones.

1. Teorinis problemos pagrindimas

Neverbalinio bendravimo (komunikacijos) samprata. Komunikacijoje svarbu ne tik pasakyti žodžiai. Kalbančiojo mintis kartu su žodžiais perteikia akys, rankos, balsas ir pan. Bendraujant dažniau esti daug svarbiau, kaip tai buvo pasakyta. Net stebint nekalbantį žmogų, gaunama daug

informacijos iš neverbalinių raiškos priemonių (Garšvienė, 2007).

Neverbalinė komunikacija yra bendravimas be žodžių. Nežodinis (neverbalinis) bendravimas – pats paprasčiausias būdas perduoti pasitenkinimą, nepasitenkinimą, skausmą, simpatiją ar antipatiją kitam žmogui (Kepalaitė, 1993; Matulienė, 2001). Veido išraiška, žvilgsnis, gestai, prisilietimas ir pan. – visa tai yra neverbalinės komunikacijos elementai. Skiriamos dvi neverbalinio bendravimo rūšys: *vokalinis neverbalinis bendravimas* (balso intonacija, šūktelėjimai ir pan.) ir *nevokalinis* (gestai, judesiai, mimika ir t. t.) (Kepalaitė, 1993).

Acredolo, Goodwyn (cit. Shaffer, Kipp, 2007) teigia, kad jau 8–10 mėnesių kūdikiai pradeda gestikuliuoti ir kitokiais neverbaliniais būdais (pvz., veido mimika) bendrauti su aplinkiniais. Nustatytos dvi gestų, kuriuos naudoja dar nekalbantys vaikai, rūšys: *konstatavimo gestai*, kai vaikas, rodydamas pirštu ar liesdamas daiktą, nori atkreipti aplinkinių dėmesį, ir *reikalavimo gestai*, kuriais vaikas stengiasi įtikinti aplinkinius (pvz., šeimos narius) padaryti kokį nors veiksmą – rodo į saldainį, kurio labai nori, kelia rankas į viršų, kad būtų paimtas ant rankų.

Nežodinio bendravimo raidos pradžia – motinos ir pasaulį išvydusio kūdikio sąveika (interakcija). Esama netgi nuomonių, kad kūdikiai, jau yra pasiruošę socialinei interakcijai: siunčia nesudėtingus to paties pobūdžio socialinius signalus, kaip ir bendraujantys suaugusieji. Tai garsai, judesys, žvilgsnis, šypsena. Šio nežodinio bendravimo elementų visiškai pakanka, kad mama suprastų, ko kūdikis nori.

Kai vaikas pradeda kalbėti, labai dažnai greta vieno ar dviejų žodžių sakinių, ir toliau vartoja gestus ar intonacinius ženklus, kad įsitikintų, kad jo pasakymas yra supastas. Apskritai, gestai (gestikuliacija) lydi bet kurio amžiaus vaikų verbalinę kalbą (Shaffer, Kipp, 2007).

Žmogaus socialinės raidos procese nežodinio bendravimo repertuaras pasipildo mimika, gestais, kūno laikysena, o taip pat smulkesniais bendravimo akcentais, iš kurių kiekvienas atlieka tam tikrą vaidmenį ir gali paveikti žmonių tarpusavio santykius (Matulienė, 2001).

Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų komunikacijos raida. Gebėjimas bendrauti yra esminis sutrikusio intelekto asmenų visaverčio funkcionavimo bet kokioje visuomenėje sąlygų. Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto asmenų bendravimo įgūdžių ir apskritai socialinės kompetencijos plėtrą jau iš pat pradžių riboja ir iškreipia pirminiai psichinių funkcijų sutrikimai. Skirtingai nuo neturinčių raidos sutrikimų asmenų, jų mokėjimas bendrauti nesiformuoja savaime kaip

aplinkinio pasaulio atradimo, pažinimo ir sąveikos su juo rezultatas. Apibūdinant asmenų, turinčių intelekto sutrikimą, bendravimo ypatumus, nurodomas menkas poreikis bendrauti, pavaldumas atsitiktinių išorinių poveikių įtakai, negebėjimas konstruktyviai spręsti bendravimo problemas (Gevorgianienė, 1998).

Jau vaikystėje pastebima, kad kai kurie vaikai neieško akių kontakto, neatsako šypsena ar savais garsais į kalbinimą, nesidomi jį supančiais daiktais, žmonėmis. Tai yra pirmieji bendravimo sutrikimai (Daugirdienė, 2007)

Vaikai su žymiais ir vidutiniškai sutrikusiu intelektu, pirmuosius žodžius pasako trečiųjų gyvenimo metų pabaigoje, ketvirtaisiais–penktaisiais metais ar dar vėliau. Mokymosi pradžioje neretas lavinamosios klasės mokinys kalba tik nominatyviniais sakiniais, žodžių junginiais, rečiau sakiniais iš 3–5 žodžių (Garšvienė, 2007).

P. C. Duker (1991) pastebėjimu, vėluoja ne tik verbalios kalbos, bet ir ją lydintios neverbalinės komunikacijos raida. Jau ikikalbiniame ankstyvajame amžiuje vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų mimika ir gestai būna gana skurdūs (Duker, 1991). Tačiau G. Urbonienės (2001) tyrimai rodo, jog aukštesniųjų lavinamųjų klasių mokiniai, tinkamai ugdomi šeimoje ir mokykloje, įgyja verbalinio ir neverbalinio bendravimo įgūdžių. Su dauguma žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto mokinių nesunku užmegzti kontaktą, jie domisi nepažįstamais žmonėmis, jaučia poreikį komunikuoti, keistis informacija.

Tačiau žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto asmenų bendravimas nesiformuoja savaime, ir tam, kad šie asmenys įgytų visuotinai priimtų bendravimo įgūdžių, būtinas ilgalaikis ir kryptingas poveikis (Mitkienė, 2004).

V. Vaicekauskienė (2004) išskiria tokias ypač svarbias neįgaliųjų bendravimo raidai prielaidas:

1. Komunikacijos kokybės gerinimas, lavinant vaiko suvokimą ir kalbą, taikant pagrindines komunikacijos priemones.
2. Emocinio bendravimo aspekto vystymas, teikiant įvairiapusę emocinę paramą neįgaliajam.
3. Sąveikos su kitais žmonėmis mokymas, keičiant neįgaliojo aplinką, parenkant veiklas, taikant pozityvius bendravimo įgūdžių lavinimo metodus.

Žmonių su negale bendravimas turi savo ypatumų, nes jie save dažnai išreiškia ne žodiniiais – kalbiniais būdais, o visu savo elgesiu bei laikysena. Galima sakyti, kad visas neįgaliojo elgesys yra bendravimas. Bendravimo elgsena perteikiamos mintys (pažintinė ir protinė sritis), parodomi jausmai (emocinė sritis), išreiškiami norai bei reikala-

vimai (fizinė sritis). Todėl bendravimo procese aktualus ne tik bendravimo turinys (racionalusis lygmuo), bet ir bendravimo būdai (emocinis lygmuo) bei jų elgesio išraiškos, atspindinčios neįgaliojo vidinį bei išorinį bendravimą, t. y. sąveiką su kitais žmonėmis (interakcinis lygmuo) (Vaičekauskienė, 2004).

Alternatyvioji komunikacija ugdant vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto nekalbančius vaikus. Neigiamam žmogui, kuris dėl savo sutrikimo negali bendrauti kalba, labai svarbu turėti alternatyvią raiškos galimybę, leidžiančią pristatyti save kitam asmeniui, daryti pasirinkimus, įvaldyti sau ir kitiems suprantamą bendravimo būdą (alternatyviąją komunikaciją) (Liaudanskienė, Vilūnienė, 2006).

Kai kurie vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikai dėl neišsivysčiusios pojūčių sistemos negali savarankiškai manipuliuoti daiktais, pažinti save ir pasaulį, jie negali įprasta kalba išreikšti savo poreikių ir norų, todėl neretai bendrauja tik kai kuriomis jiems prieinamomis priemonėmis: mimika, riksmu (vokalizacija), gestais, judesiais (Vaičekauskienė, 2004).

R. Liepienė (2004) pastebi, kad vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų kalbos ir komunikacijos trūkumai tokie žymūs, jog trukdo integruotis visuomenėje: lankyti ugdymo įstaigas, bendrauti su vienmečiais ir suaugusiais, įgyti socialinės patirties. Vienas iš būdų ugdyti specialiuųjų poreikių vaikų kalbą ir bendravimą yra juos mokyti bendrauti neverbalinėmis komunikacijomis priemonėmis.

V. Liaudanskienė, A. Vilūnienė (1998), aptardamos pagalbą vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikams, skiria tokius alternatyviosios komunikacijos būdus: 1) gestų; 2) neformaliųjų simbolių (daiktų, nuotraukų, paveikslėlių, piešinių, žodžių) ir formaliųjų simbolių (piktogramų, Bliss, Mayer-Johnson, švedišku ir kt.); 3) garsų – žodžių ir vokalizacijų; 4) elektroninių.

Kad alternatyvioji komunikacija duotų maksimalių rezultatų, reikia žmogaus, kuris prisiimtų sau „mokytojo“ rolę. Labai dažnai šios pareigos atitenka logopedams. Tokiu atveju logopedo tikslas – užtikrinti, kad alternatyviosios komunikacijos priemonės veiktų tiksliai, ir padėtų žmogui išmokti alternatyviosios komunikacijos priemonėmis bendrauti su šeimos nariais, draugais, mokytojais, mokyklos personalu, kitais specialistais (pvz., psichologu) ir kitais alternatyviąją komunikaciją bendraujančiais žmonėmis (Millar, Scott, 1998).

Neįgaliųjų keitimosi informacija sėkmė priklauso nuo to, kaip jos gavėjas ir siuntėjas supranta

vienas kito ženklų prasmę, kokią individualią reikšmę teikia informacijai. (Vaičekauskienė, 2004).

A. MacDonald (1998) manymu, labai svarbu, sprendžiant, kurią simbolių sistemą pasirinkti konkretaus asmens mokymui, nenuieiti lengviausiu keliu ir nepasirinkti anksčiau taikytų būdų, kuriems jau turime reikalingas priemones ir pan. Kiekvienas asmuo turi individualius gebėjimus ir poreikius – būtent tai ir turėtų lemti alternatyvių komunikavimo priemonių pasirinkimą. Kiekviena alternatyvios komunikacijos sistema turi teigiamų ir neigiamų aspektų, ir visa tai turi būti atsakingai pasverta, atsižvelgiant į žmogaus pažintinius, kalbinius, sensorinius bei motorikos gebėjimus. A. MacDonald (1998) siūlo, numatant alternatyvias bendravimo sistemas, atsižvelgti į:

1. *Konstruktiją*, t. y. vizualinį aiškumą ir atgaminto lengvumą. Daugelis žmonių, turinčių fizinių sutrikimų ar mokymosi sunkumų, taip pat patiria ir vizualinio suvokimo sunkumų. Labai svarbu, parenkant simbolius, atsižvelgti į tai, ar žmogus savarankiškai galės nupiešti atitinkamus simbolius.
2. *Simbolių vaizdumą*, t. y., kaip tiksliai simbolis atskleidžia sąvokos prasmę ir kaip simboliškai ta prasmė yra pateikiama, ar bus galima tą simbolį suprasti įvairiuose kontekstuose.
3. *Lankstumą* – galimybės žodyno ir gramatinių struktūrų plėtrai, t. y. galimybė sukurti naujų reikšmių ir, vartojant tą patį žodyną, atskleisti skirtingus reikšmių niuansus.

Pagrindinis alternatyviosios komunikacijos mokymo uždavinys – sudaryti/pagerinti komunikacijos įgūdžius. Komunikuodamas asmuo turi galimybę išreikšti sutikimą, nesutikimą, poreikius ar beveik visavertiškai bendrauti (Garšvienė, 2007).

2. Alternatyviosios komunikacijos būdų, taikomų ugdant žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikus, tyrimas.

Duomenys, kiek specialistų ugdymo procese taiko alternatyvias komunikavimo priemones, pateikiami lentelėje.

1 lentelė. *Tiriamųjų pasiskirstymas pagal alternatyvių komunikacijos priemonių taikymą*

	Logopedai	Specialieji pedagogai
Taiko	50% (7)	69% (11)
Netaiko	50% (7)	31% (5)

Pedagogai, dirbantys su vaikais, kurių nemaža dalis nekalba ar kalba menkai, alternatyvius bendravimo būdus taiko tradiciškai nepakankamai dažnai, nes alternatyviosios komunikacijos varto-

jimas kelia nemažai problemų. Viešai paveikslėliais, simboliškai ar pan. bendraujantis vaikas išsiskiria iš kitų. Tatai ne visada priimtina artimiesiems. Toje pačioje klasėje gali būti mokinių, kuriems patogiausi skirtingi nekalbinio bendravimo būdai. Pedagogams/artimiesiems tenka išmokyti komunuoti keliais būdais, patiems parengti daug mokymo priemonių ir kt.

Alternatyviosios komunikacijos būdų taikymas. Siekiant realizuoti pirmąjį tyrimo uždavinį, logopedų klausta, kiek vaikų ir kuriuo alternatyviu būdu mokoma komunuoti. Išanalizavus atsakymus, paaiškėjo, kad daugiausia vaikų (26) mokoma komunuoti paveikslėliais, 19 vaikų – simboliškai, vokalizacijomis bendrauja 7 vaikai, gestais taip pat 7 vaikai, 4 vaikai – derinant vokalizacijas ir gestus.

Logopedų nuomone, patys vaikai lengviausiai priima komunikavimą paveikslėliais (71%), mažais daiktais (57%), nes taip bendrauti įdomu, dėl to kyla vaikų motyvacija. Be to komunikavimui naudojami daiktai – mieli vaikams. Taip pat gana lengvai vaikai perpranta ir išmoksta elementarius gestus (42%), pvz.: „Ate“, „Ne“, „Taip“ ir pan. Mat tokių dalykų moko visi su vaiku kontaktuojantieji – šeima, artimieji, mokyklos bendruomenė. Komunuojama ir vokalizacijomis, nes tai yra natūraliausias bendravimo būdas, taip vaikai įpratę reikšti savo jausmus ir pan. Formalieji specialiai alternatyviajai komunikacijai sukurti simboliai ir gestai vaikams, pedagogų nuomone, yra mažiausiai priimtini, nes ugdytiniai greitai užmiršta simbolių reikšmes, gestus. Tad logopedai, dirbdami su žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikais, renkasi jiems labiausiai priimtinas, elementariausias alternatyvias komunikavimo priemones: bendravimą paveikslėliais, mažais daiktais, vokalizacijomis.

Logopedų manymu, pirmiausia būtina mokyti žodžių, reiškiančių gyvybiškai svarbius poreikius (taip mano beveik pusė apklaustųjų logopedų – 42%). Be to atsakydami į klausimą, kokį žodyną nekalbantieji įgijo ugdyimo procese, respondentai dažniausiai mini, kad vaikai parodo būtiniausias aplinkos daiktus, geba tinkamai paprašyti, kai nori į tualetą, valgyti ir pan., taip pat pažįsta ir parodo naminius gyvulius ir pan. Kad vaikai įgytų tokį žodyną prireikia nuo vienerių iki dvejų metų intensyvaus darbo.

Problemos, su kuriomis specialistai susiduria taikdami alternatyviosios komunikacijos būdus. Logopedų nuomone, pagrindinė problema, su kuria susiduriama taikant (bandant taikyti alternatyviają komunikaciją), yra tėvų abejingumas (71%), ne ką menkesnė problema – metodinės literatūros trūkumas (64%). Jos stoka skundžiasi ir specialieji pedagogai (net 81 proc. apklaustųjų).

Minėtas problemas, analizavo V. Liaudanskienė, A. Vilūnienė (2006), kurios išskiria šiuos sunkumus:

1. Neigiamas aplinkinių požiūris į alternatyviają komunikaciją. Dalis tėvų baiminasi, kad alternatyvioji komunikacija trukdys plėtotis vaiko kalbai ir net stabdys šį procesą.
2. Vaiko, neturinčio verbalinės komunikacijos, motyvacijos stoka ir nepasitikėjimas savimi.
3. Logopedo, specialiojo pedagogo žinių apie alternatyviają komunikaciją ir jos parinkimo bei taikymo galimybes stoka.

Atlikto tyrimo rezultatai žymia dalimi sutampa su V. Liaudanskienės, A. Vilūnienės (2006) išskirtais sunkumais.

Reikia pabrėžti, kad, logopedams sėkmingai taikyti alternatyvaus komunikavimo būdus trukdo tėvų abejingumas (71%), o specialiesiems pedagogams didžiausias trukdis yra metodinės literatūros stoka (81%). Alternatyvioji komunikacija teigiamų rezultatų duoda tik tuo atveju, kai į mokymo procesą įsitraukia, kiek įmanoma daugiau žmonių iš vaiko aplinkos. Logopedai yra labiau linkę į alternatyviosios komunikacijos mokymo(si) procesą įtraukti visus, dažniausiai su vaiku bendraujančius žmones (tėvus / globėjus), mokyklos bendruomenę, auklėtojas, mokytojus). Tuo tarpu, specialieji pedagogai labiau linkę atsakomybę adresuoti logopedams ir tėvams.

Alternatyviosios komunikacijos kontekstas ir tikslai. Anot apklaustų specialiųjų pedagogų ir logopedų, žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto nekalbantys vaikai dažnai komunuoja savo iniciatyva (net 63%), likusieji 37% vaikų, komunikavimo procesą savo iniciatyva pradeda kartais.

Visi tiriamieji pažymėjo, kad pagrindinis komunikaciją skatinantis motyvas – norai ir poreikiai. Mažiau nei pusė specialistų (40%), teigė, kad bendravimą skatina ne tik poreikiai, bet ir vaikų noras išsakyti savo patyrimus, įvykius, 27% apklaustųjų nurodo, kad bendrauti bandoma ir todėl, kad norima išsakyti savo jausmus.

Šie rezultatai rodo, jog alternatyviosios komunikacijos priemonės yra būtinos, kad nekalbantys vaikai galėtų patenkinti bent jau fiziologinius, emocinius poreikius.

Specialistų nuomone, vaikai dažniausiai komunuoja su klasės draugais, bendraamžiais, klasės mokytoju, auklėtoju, tėvais (globėjais). Tai yra tie žmonės, su kuriais žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto nekalbantys vaikai, praleidžia daugiausia laiko ir geriausiai pažįsta. Dauguma logopedų (79%) ir specialiųjų pedagogų (81%) teigia, kad vaikai dažniausiai bendrauja namuose.

Panaši logopedų ir specialiųjų pedagogų dalis teigia, kad žymiai ir vidutiniškai sutrikusio

intelekto nekalbantys vaikai dažnai bendrauja pamokose (taip mano 50% logopedų ir 63% specialiųjų pedagogų) ir užklausinės veikos metu (43% logopedų ir 56% specialiųjų pedagogų). Tai galima paaiškinti tuo, kad aktyvios veiklos metu specialistai skiria daugiau dėmesio vaikams, nepalieka jų pasyviais stebėtojais.

Specialistų nuomonės išsiskyrė vertinant vaikų bendravimą logopedinėse pratybose. Net 93% logopedų nurodo, kad vaikai dažniausiai komunikuoja per pratybas, tuo tarpu tik 44% specialiųjų pedagogų pritaria šiai logopedų nuomonei. Tokį skirtumą galima paaiškinti tuo, kad logopedas per pratybas kaip tik turi tikslą išmokyti vaiką komunikuoti, t. y. išsakyti savo poreikius, norus, jausmus, patirtį ir pan. Logopedas užsiėmimo pats bando koku nors būdu prakalbinti vaiką. Specialieji pedagogai dirba su vaiku, turėdami visiškai kitus tikslus, – paruošti vaiką, kiek įmanoma, savarankiškesniam gyvenimui, išugdyti elementarius savitvarkos įgūdžius ir pan. Greta to, logopedas su vaiku dirba nustatytu laiku, tuo tarpu specialieji pedagogai su vaiku praleidžia didžiąją dalį dienos, todėl ir specialistų požiūris į vaiko bendravimą skirtingas.

Visi specialistai nurodo, kad, deja, tiriamieji alternatyviais būdais visiškai nekomunikuoja su nepažįstamais žmonėmis.

Išvados

- Ugdydami vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto nekalbančius vaikus, tik pusė logopedų ir kiek daugiau nei pusė specialiųjų pedagogų moko vaikus bendrauti alternatyviomis komunikacijos priemonėmis. Pagrindinės priežastys, dėl kurių nesirenkama alternatyvioji komunikacija, jų teigimu, yra metodinės literatūros trūkumas, tėvų ir aplinkinių abejingumas, priemonių stoka.
  - Paveikslėliai ir simboliai – dažniausiai taikomi alternatyvios komunikacijos būdai. Patys vaikai taip pat pirmenybę teikia komunikacijai paveikslėliais ir mažais daiktais.
  - Pirmiausia mokoma žodžių, reiškiančių gyvybiškai svarbius poreikius (maistas, miegas, tualetas ir pan.), vaikams mielus dalykus ir aplinkinių dažniausiai vartojamą leksiką. Patys vaikai savo iniciatyva visada pirmiausia išsako savo norus ir poreikius.
  - Tiek logopedai, tiek specialieji pedagogai teigia, kad žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto nekalbantys vaikai dažniausiai alternatyviai komunikuoja su klasės draugais, bendramžiais, klasės mokytoju bei tėvais. Daugiausia taip bendraujama namuose.
- Logopedų manymu, į alternatyviosios komunikacijos mokymo(si) procesą turėtų būti įtraukiami visi su vaiku bendraujantys asmenys (šeima, mokyklos bendruomenė). Specialieji pedagogai, teikdami informaciją apie alternatyviają komunikaciją, atsakomybę linkę nukreipti logopedams ir tėvams.

Literatūra

- Daugirdienė I., 2007, Alternatyvi komunikacija ir jos taikymas. Sud. A. Prasauskienė. *Mokykimės bendrauti. Knyga apie vaikų komunikacijos sutrikimus*. Kaunas: Šiaulių universiteto leidykla.
- Duker P. C., 1991, *Gebardensprache mit autistischen und geistig behinderten Menschen*. Dortmund: Verlag modernes lernen.
- Garšvienė A., 1996, *Žymiai bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
- Garšvienė A., 2007, *Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gevorgianienė V., 1998, Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto asmenų bendravimo ir bendradarbiavimo bruožai. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1. P. 10–16.
- Kaffemanienė I., Čegytytė D., 2006, Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2. P. 109–121.
- Kepalaitė A., 1993, *Bendravimo menas*. Vilnius: Lietuvos mokytojų kvalifikacinis institutas.
- Liaudanskienė V., Vilūnienė A., 1998, Kompleksinių sutrikimų turinčių vaikų ugdymas. *Specialiųjų poreikių vaikai*. P. 141–156. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Liaudanskienė V., Vilūnienė A., 2006, *Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalią, būdai ir technologijos*. Vilnius: Viltis.
- Liepienė R., 2000, Neįgaliųjų bendravimo prielaidų plėtra pensionate. V. Vaicekauskienė (Sud.). *Neįgaliųjų bendravimas simbolių – gestų kalba*. P. 64–83. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MacDonald A., 1998, Symbol Systems. Wilson. A. *Augmentative Communication in Practice*. P. 19–26. Edinburgh: CALL Centre & Scottish Executive Educational Dept.
- Matulienė G., 2001, Nežodinis bendravimas. Almonaitienė, J. ir kt. (Red.). *Bendravimo psichologija*. P. 105–125. Kaunas: Technologija.
- Millar S., Scott J., 1998, What is Augmentative ant Alternative Communication? An introduction. Wilson. A. *Augmentative Communication in Practice*. P. 3–13. Edinburgh: CALL Centre & Scottish Executive Educational Dept.
- Mitkienė J., 2004, Neįgaliųjų bendravimo prielaidų plėtra pensionate. V. Vaicekauskienė (Sud.). *Neįgaliųjų bendravimas simbolių – gestų kalba*. P. 64–83. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Shaffer D. R., Kipp K., 2007, *Developmental psychology. Childhood and adolescence*. Belmont, CA: Thomson.

16. Teresevičienė M., Gedvilienė G., 2003, *Mokymas grupėse ir asmenybės kaita*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
17. Urbonienė G., 2001, Aukštesniųjų lavinamųjų klasių mokinių bendravimo ir kalbos ypatumai. *Specialios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo ugdymo įstaigoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. P. 196–199.
18. Urbonienė G., 2001, Aukštesniųjų lavinamųjų klasių mokinių bendravimo ir kalbos ypatumai. *Specialios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo ugdymo įstaigoje: mokslinės konferencijos medžiaga*. P. 196–199.

TRAINING COMMUNICATION SKILLS OF MODERATELY AND SEVERELY MENTALLY RETARDED CHILDREN BY ALTERNATIVE COMMUNICATION

Aniceta Garšvienė, Viktorija Neverdauskaitė

Summary

Some people with such disabilities as moderate and severe mental retardedness may not be able to use speech as the means of communication, and may have to use special techniques, alternative communication. Alternative communication has the potential to greatly enhance the quality of people's life. It can enable a person to more fully participate in society by providing him/her with a greater level of independence.

The article deals with the problem of training communications skills by the means of alternative communication. The purpose of this investigation was to find out what kind of alternative communication systems specialists (speech and language therapists and special educators) practice training communication skills of mentally retarded children; what kind of problems specialists encounter in their work; what alternative communication systems are most acceptable for moderately and severely mentally retarded children. It has been hypothesized that alternative communication is not very popular training communication skills of moderately and severely mentally retarded children.

14 speech and language therapists and 16 special educators who work with moderately and severely mentally retarded, non-speaking children participated in this research. The respondents had to fill in the forms.

The results of the research showed that just half of speech and language therapists and a little more than half of special educators applied alternative communication training children's communication skills. The main reasons why just half of specialists used alternative communication were a lack of methodological literature, indifference of parents and other people. The respondents noted that they needed seminars, conferences to get more information about alternative communication.

Most often applied alternative communication systems are symbols and picture communication symbols (PCS). Moderately and severely mentally retarded children prefer communication by pictures and small objects.

The hypothesis was not proved because just a little more than half of the respondents used alternative communication to train communication skills of moderately and severely mentally retarded children.

Key words: moderately and severely mentally retarded, communication skills, alternative communication.

Įteikta 2008-06-28